

УДК 343.14:343.98:343.53

Важинський В. М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», м. Івано-Франківськ

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Досліджено теоретичні засади процесу використання доказів та їхніх елементів під час розслідування фіктивного підприємництва як незаконного здійснення певних видів діяльності, щодо яких держава встановила заборону. Констатовано, що використання доказів передбачає оперування ними, застосування з певною метою – проміжною або кінцевою.

Ключові слова: використання доказів, фіктивне підприємництво, слідча помилка, маскування інформації.

Кримінальне процесуальне доказування – це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, а також інших учасників кримінального провадження, яку здійснюють у встановленій законом процесуальній формі та яка спрямована на збирання, перевірку й оцінювання доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

У межах ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України на законодавчому рівні визначено, що доказування в кримінальному провадженні – це здійснювана в установленому законом порядку діяльність, яка полягає в збиранні, перевірці й оцінюванні доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Доказування є визначальним елементом кримінальної процесуальної діяльності, адже відбувається на всіх стадіях кримінального провадження (з моменту прийняття слідчим, прокурором заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення).

Використання доказів є завершальним етапом роботи з доказами: після їх збирання, формування, дослідження й оцінювання суб'єкт доказування оперує ними, виконує на підставі них певні завдання доказування. Тобто використання доказів передбачає оперування ними.

У правовій науці окреслену проблему вивчали такі вчені: Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, Т. С. Волчецька, В. Г. Гончаренко, Г. А. Густов, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, В. А. Журавель, Г. Ю. Жирний, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, М. А. Погорецький, І. В. Постіка, О. Р. Ратінов, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін.

Мета цієї статті – висвітлити теоретичні засади процесу використання доказів під час розслідування фіктивного підприємництва.

Термін «використання доказів» не є новим у доказовому праві. Його аналізували І. Бентам, Л. Є. Владимиров, М. С. Строгович. Мистецтво використовувати докази, І. Бентам порівнював із майстерністю судового провадження в кримінальній справі. Більшість дослідників процесу доказування ототожнюють поняття використання доказів і доказування, зазначаючи, що останнє, власне, і є доказуванням. Процесуальна наука використання доказів не вважає окремим елементом процесу доказування, хоча в нормах чинного КПК України цей термін застосовано.

На нашу думку, доказування передбачає, крім діяльності щодо одержання, перевірки й оцінювання доказів, також операції стосовно їх використання для встановлення предмета доказування, вирішення питання про покарання винної особи, цивільного позову, усунення обставин, які сприяли вчиненню злочину. Така діяльність відображається в обвинувальному акті, судових промовах, окремії постанові (ухвалі), вироку.

Докази використовують не лише для формулювання та обґрунтування висновків (рішень), а й для побудови версій у кримінальному провадженні, моделювання обстановки слідчого експерименту тощо.

Доказування є основною, проте не єдиною складовою процесу використання доказів. Використання доказів охоплює логічні операції із застосування їх як аргументів в обґрунтуванні висновків у провадженні, застосування доказів як вихідних даних

під час моделювання, висунення й перевірки версій, фактичне ознайомлення окремих учасників процесу зі змістом доказів з метою одержання додаткової доказової інформації [1, с. 340].

Іноді в процесі доказування про використання доказів як самостійний елемент не йдеться, оскільки оперування доказами і є власне доказуванням. Зазначене зумовлено тим, що самі по собі докази, не використані для підтвердження або спростування певного твердження, залишаються за межами цього процесу й можуть надалі в справі не фігурувати [2, с. 367].

Окремі дослідники вважають, що оперування доказами – це суто логічний процес, тобто розумова діяльність, яка відбувається відповідно до законів і правил логіки [3, с. 371]. На нашу думку, така думка обмежує поняття оперування доказами, оскільки воно охоплює і практичну діяльність – складання відповідних процесуальних рішень.

У цьому контексті М. С. Строгович зауважував, що використання доказів відбувається на підставі процесуального закону і згідно з його вимогами [4, с. 307].

Як і будь-яка цілеспрямована людська діяльність, використання доказів підпорядковане певним закономірностям, зокрема логічного мислення.

Метою використання доказів є:

а) перевірка:

- версій;
- інших доказів;
- розшукової інформації;

б) обґрунтування:

- рішень, які приймають у провадженні;
- обвинувального акта;

в) моделювання:

- слідчої ситуації;
- механізму злочину;
- психологічного портрета й зовнішності злочинця;

г) отримання нових доказів;

д) формування комплексу доказів;

е) ознайомлення з доказами учасників процесу задля:

- усунення суперечностей між доказами;
- викриття фактів надання неправдивих показань тощо.

Перевірку версій здійснюють шляхом виведення з них слідчих і подальших дій щодо встановлення наявності або відсутності фактів, які становлять ці дії. У доказуванні як пізнавальній діяльності в кримінальних провадженнях виявляються загальні закономірності процесу пізнання.

Під час розслідування злочину висунуті слідчі версії містять можливе пояснення шуканих. Для того щоб невідомі обставини було встановлено вірогідно, версії необхідно перевірити. Перевірку в цьому разі здійснюють шляхом проведення слідчих дій, під час яких встановлюють факти, що підтверджують або спростовують висунені припущення. Очевидно, що слідчі дії не можна проводити безсистемно, за випадковим вибором. Їх планують з огляду на кожну висунуту версію, що забезпечує цілеспрямований та об'єктивний характер розслідування. План розслідування переважно і є планом перевірки висунутих версій [5, с. 14].

Так, під час розслідування фіктивного підприємництва необхідно проводити слідчі та оперативно-розшукові дії в межах розслідування злочинів, пов'язаних із конкретним фактом фіктивного підприємства.

Повнота й усебічність розслідування залежить від своєчасності та правильності висування та перевірки слідчих версій.

Виявлення суперечностей між доказами й оперативно-розшуковою інформацією може слугувати підставою для сумнівів щодо їхніх джерел, зумовити необхідність замінити їх, отримати додаткову інформацію, переглянути рішення, які було прийнято на підставі цієї інформації [2, с. 371].

Обґрунтування рішень, що приймають у провадженні на підставі наявних доказів, позначається на вирішенні питань, пов'язаних із проведенням слідчих дій, а також способах впливу на слідчу ситуацію.

Обґрунтування обвинувального акта забезпечує його достовірність, оскільки він має містити всю сукупність зібраних у кримінальному провадженні доказів, які підтверджують і характеризують усі елементи, що становлять предмет доказування.

Моделювання як метод пізнання, засіб отримання нової, значущої для доказування інформації досить активно застосовують у правоохоронній практиці. Будь-які моделі, що конструюють під час доказування, використовують докази, які стосуються вихідних матеріалів кримінального провадження.

Метою моделювання під час доказування фіктивного підпріємництва та пов'язаних із ним злочинів є:

– визначення напрямів, оптимальних засобів і методів доказування;

– виявлення зв'язків між доказами;

– систематизація та поповнення знань про об'єкти, явища, процеси, які мають значення для провадження;

– створення умов для проведення слідчих дій, оперативно-розшукових заходів.

Моделювання слідчої ситуації та системи доказування суттєво впливає на запобігання й виявлення слідчих помилок. Слідча помилка – це результат добросовісної помилки слідчого. Усвідомлене відхилення від закону, ігнорування його вимог не є помилкою, це умисні дії, які можна кваліфікувати як службовий проступок або злочин [2, с. 379].

Криміналіст С. А. Шейфер визначає слідчу помилку як прийняття, на думку слідчого, правильного остаточного рішення за кримінальною справою, коли незаконність і необґрунтованість цього рішення констатовано у відповідному процесуальному акті прокурором або судом [6, с. 10].

На думку А. І. Михайлова та деяких інших науковців, слідча помилка – це неправильна дія або неправомірна бездіяльність слідчого, що об'єктивно позначилася на неповноті встановлення обставин злочину, суттєвому порушенні кримінального процесуального закону, нераціональному застосуванні кримінального закону та яка тягне за собою прийняття слідчим рішення, незаконність і необґрунтованість якого констатовано у відповідному процесуальному документі [7, с. 9].

Слушною, на нашу думку, є позиція А. Р. Белкіна, згідно з яким слідча помилка – це оцінки, рішення, дії, думки слідчого, які помилково він вважає правильними, правомірними, адекватними ситуації [2, с. 381].

Отримання нових доказів, що становить мету їх використання, досягають шляхом проведення на підставі використаних доказів інших слідчих дій або вжиття заходів для отримання оперативної інформації з того самого чи іншого джерела [2, с. 374].

Докази використовують також для подолання протидії розслідуванню, передусім у формі приховування злочину.

Під час розслідування фіктивного підприємництва та пов'язаних із ним злочинів використання наявних доказів з метою встановлення факту приховування інформації про злочин або її носіїв полягає в аналізі їхнього змісту, який дає підстави для висновку щодо наявності прихованих джерел доказів або предметів, які можуть бути речовими доказами, цінностей, грошей, одержаних злочинним шляхом. Інформація про приховування може міститись у письмових документах, виявлених під час огляду, обшуку, виїмки тощо.

Результатом використання доказів можуть бути:

- прийняття рішення щодо провадження конкретних слідчих дій;
- проведення повторних слідчих дій;
- здійснення оперативно-розшукових заходів.

У разі приховування шляхом відмови від дачі показань формою використання доказів є пред'явлення їх допитуваній особі.

Встановлення фактів знищення слідів злочину та злочинця проводять на підставі аналізу доказів, отриманих унаслідок провадження таких слідчих дій, огляд місця події, обшук, призначення експертизи тощо. Це можуть бути показання осіб, які особисто знищили сліди або були присутні під час їх знищення; предмети – речові докази – зі слідами часткового знищення, результати висновків експертизи ситуаційних або діагностичних задач.

Факт маскуваня інформації або її носіїв виявляють шляхом використання доказів, які:

- а) свідчать про переміщення об'єктів;
- б) підтверджують факт зміни зовнішності суб'єкта злочину;
- в) установлюють факт створення, використання об'єкта не за призначенням (наприклад, висновки товарознавчої експертизи).

Встановлення неправдивості інформації або її носіїв стосується, щонайперше, використання доказів з метою викриття осіб, що дають завідомо неправдиві показання. Використання доказів за цих умов відбувається шляхом пред'явлення їх у певному порядку або в певній ситуації, що становить зміст окремих тактичних прийомів або комбінацій.

Використання доказів у цьому аспекті сприяє викриттю інсценованих алібі, злочинів. Засобами викриття є речові докази та висновки експертів про результати їх дослідження; детальні показання причетних до інсценування осіб, свідків; результати

особистого обшуку й освідчення винної особи, що мають доказове значення та спростовують певні епізоди, деталі інсценованої події [2, с. 383–384].

Таким чином, використання доказів як оперування ними здійснює суб'єкт доказування на підставі свого праворозуміння з метою прийняття процесуального рішення, побудови версій і моделювання розслідування кримінального провадження. Діяльність щодо використання доказів має логічну, операційну (практичні операції) та психологічну спрямованість. Про це свідчить сутність тих способів і засобів, які для цього застосовують, а також слідчі дії, що цілком ґрунтуються на використанні одержаних у справі доказів. Докази використовують шляхом виокремлення з них необхідних ознак, які потрібні для встановлення предмета доказування в провадженні. Обґрунтування прийнятих рішень є важливою формою використання доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник / В. М. Тертишник. – 4-те вид., доповн. і переробл. – Київ : А.С.К., 2003. – 1120 с.
2. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А. Р. Белкин. – М. : Норма, 2007. – 528 с.
3. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. Н. В. Жогина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.
4. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. В 2 т. Т. 1 / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 470 с.
5. Сизоненко А. С. Використання доказів, отриманих на території інших країн, в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сизоненко Антон Степанович. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 20 с.
6. Шейфер С. А. Собрание доказательств в советском уголовном процессе / С. А. Шейфер. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1986. – 171 с.
7. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – Киев : Вища шк., 1984. – 132 с.